

ДОВЕДЕННЯ НЕПОВНОЛІТНІХ ДО САМОГУБСТВА ЧЕРЕЗ МЕРЕЖІ ІНТЕРНЕТ

Василь Володимирович КОРНІЄНКО,

*кандидат юридичних наук,
доцент кафедри криміналістики,
судової експертології та домедичної
підготовки факультету №1
Харківського національного
університету внутрішніх справ
<https://orcid.org/0000-0002-7682-1281>
DOI: 10.5281/zenodo.7465096*

Suicidal acts among juveniles have become a negative tendency at past decades. Being as a most active part of the Internet social media, teenage-users are under high risk of bad psychological influence, particularly those who have personal problems and difficulties. It is a big challenge now for law enforcement agencies to prevent and to investigate such kind of crimes when somebody provoke juvenile to do suicide act using virtual media. The thesis is a result of long-term study of the above-mentioned problem and the author puts some ways to resolve and from a crime analysis perspective.

Національна поліція України фіксує зростання кількості небезпечних спроб суїциду серед підлітків унаслідок впливу в тому числі соціальних мереж в Інтернеті. Переважна кількість таких дій призводить до трагічних наслідків (каліцтво та смерть). За офіційними даними ООН, суїцид як причина смерті дітей та підлітків посідає третє місце після дитячого травматизму, інфекційних і онкологічних захворювань. Так, у Сполучених Штатах Америки самогубство є однією з основних причин смерті серед підлітків та молодих людей. Така ж негативна тенденція спостерігається в країнах Європейського Союзу, таких як Литва, Латвія, Угорщина тощо. Натепер одне з лідируючих місць у Європі за кількістю вчинених самогубств посідає й Україна. Згідно з даними Державного комітету статистики, на 100 тис. осіб припадає 22 самогубства, більшість яких вчинено дітьми віком до 14 років. До цих статистичних даних не входять випадки невдалих спроб самогубства, які, за оцінками психологів, становлять 6-7 випадків на 100 тис. осіб. Смерть від суїциду є однією з основних причин смерті серед молоді в Україні [1].

У різних регіонах країни знов підіймається проблема впливу суїцидальних груп. Про так звані «групи смерті» в соціальних мережах в Україні вперше стало відомо у 2016 роках. Інтернет-пабліки на кшталт «Синій кит», «Тихий дім», «Розбуди мене в 4:20» «Червона сова», «Момо» тощо) – це спільноти, в основному орієнтовані та розраховані на підлітків. Символіка груп обрана не випадково, адже кити – одні з небагатьох видів ссавців, що можуть звести рахунки з життям, самовільно викидаючись на берег. Все починається з того, що адміністратори доручають членам групи травмонебезпечні завдання, наприклад, навмисне порізати собі руки лезом, зняти все це на відео. Кінцева мета «гри» - довести дитину до самогубства, все це має зніматися на камеру. Діти, яких врятували від самогубства, розповідали, що реєструвались у смертельних групах соцмережі «Вконтакте» з початку із цікавості, але коли хотіли вийти з гри, то їм надходили погрози та залякування [2]. Коли на території України заборонили російські соцмережі, у тому числі й «Vk», смертельні квести перемістились у мережу Тік-Ток месенджер «Телеграм», а тому їх значно складніше знайти як самим підліткам, так і відповідним, у тому числі правоохоронним, органам.

Варто зауважити, що працівниками Департаменту кіберполіції Національної поліції України вживаються заходи щодо запобігання злочинним діям, направленим на доведення неповнолітніх до самогубств через мережу Інтернет. Водночас ґрунтовний аналіз наукової літератури свідчить про те, що складність виявлення та запобігання цим випадкам зумовлена такими характерними особливостями: місцем учинення злочину є соціальні мережі; анонімність мережі Інтернет, вразливість бездротового доступу та використання проксі-серверів істотно ускладнюють виявлення зловмисників; віртуальні учасники використовують різноманітні технічні засоби для формування в жертви думок про самогубство; дії злочинців мають частий, повторюваний і тривалий характер. Крім того, як зазначає у своєму спеціальному дослідженні С. Павленко, існує проблема доведеності вини в таких злочинах, передусім це пов'язано зі складністю встановлення причинно-наслідкового зв'язку між діями винного та смертю потерпілої особи, необхідністю призначення та проведення різноманітних судових експертиз (у тому числі посмертних) у справах про доведення до самогубства

через мережу Інтернет з метою отримання доказової інформації тощо [3, с. 217].

Специфіка проблеми поширення фактів доведення до самогубства неповнолітніх з використанням соціальних мереж обумовлена двома основними факторами: місце вчинення впливу (віртуальне середовище) та вікові особливості користувачів. Стрімке поширення соціальних мереж в усьому світі, й в Україні зокрема, обумовлено природнім бажанням у спілкуванні та самовираженні. На жаль, як і в реальному житті, віртуальний не оминають такі негативні сторони як злочинна діяльність та інші антисоціальні вчинки. Навіть навпаки, віртуальне середовище має більш сприятливі умови у вигляді анонімності, швидкого розвитку програмного устаткування, своєрідного інструментарію дій зловмисників, слабкої поінформованості громадян, тощо. Доступність, відкритість та слабкий контроль у поєднанні із безвідповідальною поведінкою у соціальних мережах створюють чималу небезпеку для користувачів, особливо якщо мова йде про молодих осіб віком до 18 років. Юнацька незрілість та фізіологія виступають мішенню для різного роду маніпуляцій з боку зловмисників. До того ж онлайн платформа є місцем поклоніння хибним ідолам та стереотипам.

Як показали результати наших досліджень мотивами засновників (адміністраторів) «груп смерті» і тих, хто запускає подібні відеоролики можуть бути:

1) відчуття власної значущості, засіб реалізації адміністраторів. Такий собі нарцисизм.

Так, у березні 2021 року поліція Дніпропетровської області викрила діяльність так званої «групи смерті» та попередила спробу вчинення суїциду неповнолітньої дівчини в Кривому Розі.

У телеграм-каналі, який, за передньою інформацією, створила 15-річна криворожанка, на момент його створення було більше 500 учасників. Як встановили поліцейські, телеграм-канал діяв із 21 лютого 2021 року та адміністратор чату здійснював свою діяльність із Кривого Рогу. Спочатку в чаті перебувало близько 500 осіб. Коли адміністратор почав надавати завдання учасникам наносити собі тілесні ушкодження (надсилали фото поранень, після чого отримували наступні інструкції, таких завдань могло бути більше п'яти в день), в ньому залишилося 13 осіб [4].

2) спосіб монетизації. Групи створюються лише для того, щоб заробити на розповсюдженні контенту. Так, одна із затриманих «кураторок групи смерті» пояснила, що акаунт їй був потрібен для продажу, а дітям вона нібито хотіла «допомогти поліпшити стосунки з батьками». Вона давала їм завдання робити порізи. Шукати таких самих учасників, у яких є проблеми з батьками. Дійшовши до останнього завдання, вони «звільняються від страждань на землі».

Також дівчина-підліток розповіла, що раніше була така «суїцидальна група» і діти запам'ятали її назву. Відповідно діти вводили назву цієї групи у пошуку. Створивши нову групу з такою ж назвою дівчина отримала 7 тисяч переглядів та 800 підписників [5].

Умисні дії, що направлені на доведення людини до самогубства є ознакою кримінального правопорушення, відповідальність за які передбачена статтею 120 Кримінального кодексу України. У частині першій КК України зазначено, що доведення особи до самогубства або до замаху на самогубство є наслідком жорстокого з нею поводження, шантажу, систематичного приниження її людської гідності або систематичного протиправного примусу до дій, що суперечать її волі, схиляння до самогубства, а також інших дій, що сприяють вчиненню самогубства. Частина третя передбачає відповідальність за такі дії, якщо вони були вчинені щодо неповнолітнього. У випадку, коли за висновком експертів, потерпілий, який не досяг 14 років, через наявний у нього психічний розлад, який виник у результаті схиляння його до самогубства, не міг розуміти зміст вчинених ним дій і (або) ними керувати, то в цьому випадку також необхідно вести мову про вчинення вбивства і кваліфікувати таке схиляння за ч. 2 ст. 115 КК України. Така позиція знайшла підтримку й в теорії кримінального права, що доведення до самогубства або схиляння до самогубства малолітньої дитини, що не усвідомлює своїх дій, слід розглядати як вбивство шляхом опосередкованого заподіяння смерті і кваліфікувати як вбивство.

Аналіз наукової літератури та інших джерел інформації підтверджує, що учасники злочинних угруповань, які пропагують самогубство в соціальних мережах, мають високий рівень знань у галузі психології та інших наук.

Зокрема, результати психологічних досліджень свідчать про те, що маніпулювання свідомістю дитини через соціальні мережі здійснюється шляхом психологічного впливу з використанням нейролінгвістичного програмування. У науковій психології маніпуляцію визначають як своєрідний психологічний вплив, що здійснюється приховано на шкоду людям, яким він адресований. Під *нейролінгвістичним програмуванням* слід розуміти вид психологічного впливу, що змінює мотивацію людей шляхом впливу на їхню свідомість за допомогою спеціальних лінгвістичних програм. При цьому основним об'єктом впливу є нейрофізіологічна активність мозку й емоційно-вольові стани, що виникають завдяки цій активності. Головним засобом впливу є спеціально підібрані вербальні (словесні) і невербальні лінгвістичні програми, засвоєння змісту яких дає змогу змінити переконання, погляди і уявлення людини (як окремого індивіда, так і цілих груп людей) у необхідному напрямі. У технології нейролінгвістичного програмування широко застосовується найвище натепер досягнення комп'ютерних технологій – віртуальна реальність [6, с. 53].

В.Г. Крисько, досліджуючи психологію маніпуляцій, зазначає, що у кожної людини існують три типи сприйняття дійсності у картинках, звуках або відчуттях. Нейролінгвістичне програмування у даному випадку вміло використовує психологічний тиск на підсвідомість людини саме через ці образи сприйняття [7, с. 202-220]. Вивчення зазначеної проблематики дало можливість виокремити способи психологічного впливу, які організатори «груп смерті» поетапно застосовують у мережі Інтернет щодо дітей та підлітків з метою доведення їх до самогубства.

«Вербувальний». На цьому етапі куратори «груп смерті» через соціальні мережі здійснюють пошук майбутніх жертв із числа дітей та підлітків для участі у «смертельній грі».

Передусім під негативний вплив кіберзлочинців потрапляють діти та підлітки, схильні до ризику розвитку депресії, та/або ті, хто є учасниками сумнівних субкультур. Виявлення таких ознак злочинці здійснюють шляхом аналізу особистого профілю (сторінки), фотографій, записів неповнолітньої особи. Проте це зовсім не означає, що потенційними учасниками «груп смерті» можуть стати лише неповнолітні особи, що схильні до ризику розвитку депресії.

«Ти обраний». Цей етап характеризується тим, що куратори «груп смерті» дають зрозуміти дитині, що вона є особливою, оскільки учасником такої спільноти можуть стати лише обрані. Такій неповнолітній особі здається, що, демонструючи одноліткам членство в такій групі, він ніби вражає їх своєю сміливістю та підкреслює свій авторитет, тим самим викликаючи в інших інтерес до таких Інтернет-спільнот. Зазначене формує у дитини почуття єднання з такими самими обраними (я молодець – мене обрали). За правилами Інтернет-спільнот про участь у грі не можна розповідати дорослим, що створює ще один найсильніший спосіб контролю кураторів над неповнолітньою особою, яким є «спільна таємниця».

«Пропаганда смерті». На цій стадії куратори «груп смерті», які керують процесом індивідуально, ведучи з кожним гравцем онлайн-листування, пропагують смерть як єдино правильний і гідний спосіб виходу зі складних життєвих ситуацій, культивують депресивні психологічні стани, зокрема застосування насильства стосовно себе та свого оточення, а такі людські цінності, як сім'я, друзі, освіта, піддаються критиці та висміюванню. У результаті цього відбувається деформація інстинкту самозбереження та «девальвація смерті» (вбивство заради розваги).

«Тотальний контроль». На цьому етапі куратор схиляє підлітка до вчинення суїциду. Якщо підліток відмовляється від виконання завдань, результатом яких є парасуїцид або суїцид, куратори вміло застосовують погрози щодо безальтернативного виключення з групи. Кожен з учасників настільки дорожить своїм рейтингом у спільноті, що не сміє суперечити віртуальним авторитетам і змушений виконувати небезпечні завдання, навіть такі, як вчинення самогубства. Таким чином, є безліч способів втягнення (вербування) дітей та підлітків у «групи смерті» з метою доведення їх до самогубства. Однак у загальному підсумку всі вони передбачають вчинення неповнолітнім самогубства. При цьому головною умовою самогубства є його фіксування на відео в режимі он-лайн [8].

Вищенаведені алгоритми впливу з точки зору криміналістики повинні розглядатися відповідними етапами злочинних дій, що спрямовані на доведення неповнолітнього до самогубства і повинні враховуватися при плануванні та проведенні відповідних слідчих (розшукових) дій.

Аналіз спеціальної літератури наводить основні рекомендації як убезпечити дитину від отримання нею деструктивної інформації рекомендується:

- 1) перевіряти акаунти дитини в соціальних комп'ютерних мережах та групах, до яких вона приєдналася;
- 2) переглядати спілкування в приватних чатах;
- 3) контролювати фото та відео, яке є у гаджетах дитини;
- 4) звертати увагу на те, з ким дитина спілкується.

Деякі фахівці вважають, що дитині до певного віку для оперативного спілкування з дорослими та однолітками достатньо саме мобільного телефону, а смартфон не потрібен. В разі використання дитиною смартпристроїв (смартфон чи планшет) на них рекомендовано встановити програмні додатки (застосунки, програми) із функціями так званого «батьківського контролю».

Слід зазначити, що до так званих груп смерті у соціальних мережах вступають люди, котрі вирішили покінчити життя самогубством. Як зазначає заступник директора Українського інституту дослідження екстремізму Богдан Петренко: «І групи для них це лише шлях, метод. А не причина. І не треба мати надвисокі гіпнотичні чи інші здібності, щоб довести одиниці з сотень, які вже вирішили покінчити з життям, до суїциду» [9].

Список використаних джерел:

1. Психическое здоровье подростков. Официальная web-страница Всемирной организации ООН по здравоохранению. URL: <https://www.who.int/ru/news-room/fact-sheets/detail/adolescent-mental-health> (дата звернення: 25.11.2022).

2. П'яти з життя: в Україні зростає кількість дитячих самогубств / Веб-сайт daily.rbc.ua. URL: <https://daily.rbc.ua/ukr/show/ukraine-rastetchislodetskih-samoubiystv-1505233130.html>.

3. Сергій Павленко. Тактика запобігання доведенню неповнолітніх до самогубств через соціальні мережі (інтернет-спільноти): сучасні вітчизняні реалії та зарубіжний досвід. *Підприємництво, господарство і право*. – 2018. – №11. С. 217-225.

4. Поліція Дніпропетровської області викрила діяльність так званої «групи смерті» та попередила спробу вчинення суїциду неповнолітньої дівчини в Кривому Розі. *Офіційний сайт Національної поліції Дніпропетровської області*. URL: <https://dp.npu.gov.ua/news/podiji/policziya-dnipropetrovkoji-oblasti-vikrila-diyalnist-tak-zvanoji-grupi-smerti-ta-poperedila-sprobu-vchinennya-sujiczidu-perovnolitnoji-divchini-v-krivomu-rozi>.

5. Як у мережі заробляють на «групах смерті» для дітей, розповіли у кіберполіції / *Агенція новин «Радіо трек»*.

URL:https://radiotrek.rv.ua/news/yak_u_merezhi_zaroblyayut_na_grupah_smerti_dlya_ditey_rozpovily_u_kiberpolitsii_video_266274.html.

6. Петрик М., Присяжнюк М., Компанцева Л. Скулиш Є., Бойко О., Остроухов В. Сугестивні технології маніпулятивного впливу: навч. посіб. / за заг. ред. Є.Д.Скулиша. 2-ге вид. К.: ЗАТ «ВІПОЛ». 2011. 248 с.

7. Крисько В. Г. Секрети психологічної війни (цілі, завдання, методи, форми, досвід) / за заг. ред. Тараса А.Е. «Коммандос». Мн.: Харвест. – 1999. 448 с.

8. Ситник И. Психолог: «Группы смерти» толкают детей на самоубийства: как спасти своего ребенка от «Синего кита». URL: <http://34.ua/news/view/91197--gruppy-smerti-tolkajut-detejna-samoubijstva-kak-spasti-svojego-rebenka-otsinego-kita>.

9. Підліткові самогубства – три дні поспіль: що це, як зарадити? *Інтернет видання Укрінформ* <https://www.ukrinform.ua/rubric-society/3194193-pidlitkovi-samogubstva-tri-dni-pospil-so-ce-ak-zaraditi.html>